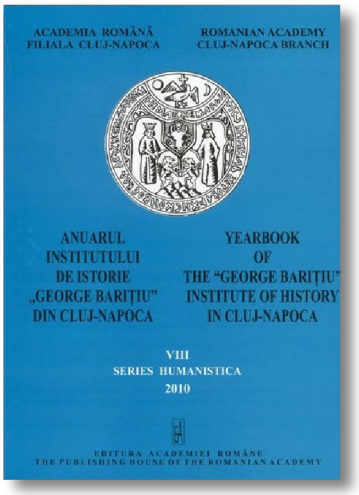

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Teoria genezei capitalismului la Max Weber (cu o prezentare de Traian Vedinaș)

Ion Aluaș

How to cite this article:
Aluaș, Ion (2010) *Teoria genezei capitalismului la Max Weber (cu o prezentare de Traian Vedinaș)*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 8, pp. 393–401. DOI: 10.5281/zenodo.22966014

© 2010: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

RESTITUIRI

TEORIA GENEZEI CAPITALISMULUI LA MAX WEBER

Ion Aluaş

A Weberian among Marxists. *The intellectual biography of Ion Aluaş*[1] *is complex and dual since he was officially a Marxist sociologist, but related to his scientific conscience he considered himself a Weberian. In a society dominated by "Marxist" "Leninist" ideology Ion Aluaş assumed the "Marxist theory", as it can be seen in the text that is now published in several versions: the criticism of "bourgeois sociology" and neo-Marxism.*

The Weberian dimension of his thought appears stronger today and is characterized by intellectual courage on the one hand and on the other hand by what is called "resistance through culture", which he promoted in his sociological doctrine courses and field research from Ţara Oaşului and Apuseni Mountains.

Max Weber's work has found a "via Moscow", as he liked to say, referring to the Lomonosov University in the capital of the Soviet empire, where he took doctoral studies, from which was expelled because of his protest against the forced collectivization of agriculture.

For many years, the sociological doctrine courses at "Babeş-Bolyai" University spoiled generations of students, especially because Weberian sociology had been presented in a exhaustive and extensive manner; this is probably due to the fact that at that time the German sociologist had nothing translated to Romanian.

In those lectures Ion Aluaş constantly tried to approach the work of Weber in an original way by translating his key concept of "Ideal type" by "matrix type"[2]**.**

After the events of 1989 the sociologist analyzed Weber's "ambivalence", leaving for posterity his sociological testament ***Choosing Max Weber****, probably written for Weber's Centenary in Cluj-Napoca (1994), initiated by him; his premature death in March the same year put an end to his passionate admiration for the author of* ***The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism****.*

[1] Sociolog român (1927–1994), profesor de sociologie la Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca. A tradus şi editat, împreună cu I. Drăgan, antologia *Sociologia franceză contemporană* (1971). A prefaţat L.Althusser, *Citindu-l pe Marx* (1970), Claude Lévi Strauss, *Antropologie structurală* (1978). A tradus şi editat, împreună cu Traian Rotariu şi Raymond Boudon, *Texte sociologice alese* (1990). A fost binecunoscut în mediile sociologice internaţionale, fiind „declarat «Om internaţional al anului 1992-1993» de către Centrul Internaţional Biografic din Cambridge" (Ştefan Costea, *Sociologi români*, Bucureşti, Edit. Expert, 2001, p.18–19).

[2] Traian Vedinaş, *Max Weber în sociologia românească*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Sociologie-politologie, XXXVIII, 1-2, 1993.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. VIII, 2010, p. 393–401

Ion Aluaş's option for Weber "was decided at that level of human personality in which emotions play an essential role. The first readings of the Weberian works have aroused in me an emotional wave of sympathy, interest, curiosity I had never met in any other reading of the last decade"[3].

However, the "emotional" component, the "option" is not devoid of critical spirit; this critical spirit reveals that Ion Aluaş read Weber through Marx, and Marx through Weber. "The critical reflection which accompanied and formed my attitude towards Weber introduced adjustments, mitigated impulses, softened effusions, allowed taking distance. For me, Max Weber remains – along with Marx, with whom he has a lot in common – the ultimate ***sociologist****, as he should be or as he impersonated it in the non-Marxist sociology"*[4].

The text that we publish is a typescript of 9 pages, with its classic 31 lines on whose first page is penciled "Aluaş". The text has some ball-pen corrections, including the edge of the pages; with the sociologist's recognizable handwriting.

Key words: *Max Weber, genesis of capitalism, Protestantism, spirit of capitalism*,

Traian Vedinaş

Un weberian printre marxişti. Biografia intelectuală a lui Ion Aluaş[1] e una complexă şi dedublată, întrucât oficial el a fost un sociolog marxist, în conştiinţa sa ştiinţifică s-a socotit însă un weberian. Într-o societate dominată ideologic de „marxism" şi „leninism", Ion Aluaş şi-a asumat „teoria marxistă", cum e vizibil şi în textul pe care-l edităm acum, în mai multe variante – aceea de critică a „sociologiei burgheze", dar şi în varianta neomarxismului.

Dimensiunea weberiană a gândirii sale apare astăzi mai pregnantă şi stă atât sub semnul curajului intelectual, cât şi al mereu invocatei „rezistenţe prin cultură", pe care el a promovat-o, pe de o parte, în cursurile de doctrine sociologice şi, pe de altă parte, în cercetările de teren din Ţara Oaşului şi Munţii Apuseni.

Opera lui Max Weber a descoperit-o „via Moscova", cum îi plăcea să spună, adică la Universitatea „Lomonosov" din capitala imperiului sovietic, unde a urmat studii doctorale, de la care a fost exmatriculat, din cauza protestului său împotriva colectivizării forţate a agriculturii.

Ani în şir, cursul menţionat de doctrine sociologice de la Universitatea „Babeş-Bolyai" a desfătat generaţii de studenţi, mai ales prin prezentarea sociologiei weberiene într-o manieră exhaustivă şi extinsă, probabil şi datorită faptului că sociologul german nu avea la acea vreme niciun rând tradus în româneşte.

În acele prelegeri, Ion Aluaş a încercat constant abordări originale, traducând între altele conceptul esenţial al lui Weber „idealtip" prin „tipul matricial"[2].

După evenimentele din decembrie 1989, sociologul a analizat „ambivalenţa" la Max Weber şi a lăsat posterităţii testamentul său sociologic – *Opţiunea pentru Max Weber*, redactată probabil pentru Centenarul Weber de la Cluj-Napoca din 1994, pe care l-a iniţiat, dar decesul prematur, în luna martie a aceluiaşi an, a pus capăt pasionatei sale admiraţii pentru autorul *Eticii protestante şi spiritul capitalismului*.

Opţiunea lui Ion Aluaş pentru Weber „s-a decis iniţial la acel nivel constitutiv al personalităţii unui om, la care sentimentele joacă un rol dominant. Anume, primele lecturi weberiene au stârnit în mine un val emoţional de simpatie, interes, curiozitate presantă cum nicio altă lectură – filosofică sau sociologică – din ultimii zece ani n-a făcut-o."[3]

[3] Ion Aluaş, *Opţiunea pentru Weber*, în Traian Vedinaş, *Proiecte şi paradigme în gândirea socială românească. 1848–2000*, Cluj-Napoca, Edit. Diotima&Argonaut, 2004, p.319.

[4] *Ibidem*, p.320.

Cu toate acestea, dominanta „emoțională", „opțiunea" nu este lipsită de spirit critic, un spirit critic din care deducem că Ion Aluaş l-a citit pe Max Weber prin Marx şi pe Marx prin Weber. „Reflecția critică ce s-a format şi a însoțit atitudinea mea față de Weber a introdus corective, a temperat impulsuri, porniri, a îngăduit formularea unor rezerve, luarea unor distanțe, detaşarea şi privirea lucidă. Dar pentru mine Max Weber a rămas – alături de Marx, se înțelege, cu care are atâtea trăsături comune – în chip fundamental *sociologul*, aşa cum ar trebui el să fie sau, dacă vreți, aşa cum l-a întruchipat el şi nimeni altul – în sociologia nemarxistă."[4]

Textul pe care-l publicăm – *Teoria genezei capitalismului la Max Weber* – reprezintă o dactilogramă de 9 pagini, cu clasicele 31 de rânduri, pe a cărei primă pagină e scris cu creionul „Aluaş". Textul are corecturi cu pixul, inclusiv pe margine de filă, cu scrisul recognoscibil al sociologului.

Traian Vedinaş

1. PRELIMINARII LA IMPORTANȚA TEORETICĂ A OPEREI

În opera sa *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (*Etica protestantă şi spiritul capitalismului*) apărută în 1905, Max Weber îşi propune elucidarea unei probleme pe care o consideră ca cea mai importantă pentru înțelegerea genezei capitalismului: această problemă este găsirea rădăcinilor istorice şi ideatice ale unui etos special, spiritul capitalismului. Este o tentativă care prin amploarea sa teoretică o echivalează pe cea a lui Marx şi o putem considera ca cea mai importantă încercare (pe lângă cea a lui W. Sombart) de a da un răspuns global de pe poziții idealiste la problema genezei capitalismului. Dar pe lângă aceasta, încercarea lui Max Weber are un conținut ideologic la fel de important: elucidând complexul istoric-ideatic care duce la apariția capitalismului (implicând şi o serie de valori morale), el doreşte să dea implicit şi un răspuns la problema perspectivelor istorice ale acestei formațiuni social-economice. Aşa cum *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiință* a lui Engels este consecința programatică firească a *Capitalului*.

2. SCURT ISTORIC AL OPEREI

Datorită factorilor amintiți, ideile lui Weber au fost foarte repede preluate pe de o parte, iar pe de altă parte în jurul lor s-a iscat o aprigă controversă, controversă care ține şi astăzi. Prima critică la adresa ideilor lui Weber îi aparține lui Karl Fischer şi apare în 1907, alte critici îi sunt adresate lui Weber de către Felix Rachfahl în 1909, Ernst Troeltsch, W. Sombart, Lujo Brentano ş.a.m.d. În 1930 apare versiunea engleză sub îngrijirea lui Talcott Parsons. Weber doreşte să introducă în text toate replicile sale la adresa criticilor, plănuind o prelucrare generală, dorind să îmbogățească textul cu aspectele economice, culturale, instituționale, ale complexului de probleme, deoarece în *Etică* se urmăreşte sintetic doar dezvoltarea ideii generale şi nu se face o analiză compartimentată a tuturor resorturilor implicate. Însă el nu a ajuns la îndeplinirea acestor planuri.

3. **STRUCTURA OPEREI**

Corpusul original al operei se compune din 2 părți. Partea I, *Problema* – cu capitolele: 1. *Confesiune şi stratificare socială*; 2. *Spiritul capitalismului*; 3. *Concepția predestinării a lui Luther*. Partea II, *Etica predestinării protestantismului ascetic* – Capitole: 1. *Fundamentele religioase ale ascezei lumeşti*; 2. *Asceză şi spiritul capitalist*. Ulterior, au fost anexate alte 2 părți: *Sectele protestante şi spiritul capitalismului*, respectiv *Metoda vindecării religioase şi sistematizarea conduitei de viață*. Deoarece acestea din urmă constituie un apendice ținând mai degrabă de sociologia religiei, nu ne ocupăm de ele. Pentru expunere ne vom rezuma la primele două capitole din prima parte.

4. **ENUNȚUL PROBLEMEI**

Propozițiile de la care porneşte Weber în enunțarea problemei, după Karl Fischer, se pot sistematiza în felul următor: 1. Capitaliştii, întreprinzătorii, cea mai învățată pătură a muncitorimii, personalul cu o înaltă calificare tehnică şi comercială a întreprinderilor sunt în mare majoritate protestanți; 2. Pentru Bavaria, Baden şi Ungaria este statistic demonstrat că proporția acelor bacalaureați catolici care au primit o formare umanistă este semnificativ mai mare decât procentajul acelora care au absolvit licee reale, şcoli reale ş.a.m.d. şi au primit o pregătire în vederea rezolvării unor probleme moderne, tehnice, de comerț etc. Acesta este cazul absolvenților protestanți. Dăm alăturat tabelul de care se foloseşte Weber:

	Protestant	Catolic	Evreu
Licee	43%	46%	9,5%
Licee reale	69%	31%	9%
Şcoli reale superioare	52%	41%	7%
Şcoli reale	49%	40%	11%
Şcoli civice superioare	51%	37%	12%
Total proc.	48%	42%	10%

Ne oprim aici pentru o remarcă critică. În general, Weber nu se foloseşte de caracteristici cantitative, el este adeptul constructelor calitativ-ideaționale. Aici însă se bazează pe un tabel statistic întocmit de unul dintre discipolii săi. Kurt Samuelsson demonstrează că, de fapt, Weber nu a dat dovadă nici de un minim spirit de discernământ în folosirea acestor date, deoarece preponderența protestanților în tipurile de şcoli reale, respectiv a catolicilor în licee conturează doi factori: în primul rând proporția protestanți-catolici dintr-un district; în al doilea rând amplasarea şcolilor în district. Samuelsson demonstrează că componența după

confesiuni a absolvenților din diferite tipuri de şcoală urmează componența relativă după confesiuni a populației, în grupuri neomogene de şcoli, deoarece fiecare district îşi are rețeaua sa specifică de învățământ, în unele predominând un tip de şcoală, în altele alt tip. Pe deasupra, acest tabel conține şi o greşeală de tipar sau aritmetică a lui Offenbacher, preluată de Weber (acea proporție în realitate este 59%). Tabelul se referă la o perioadă de 10 ani – 1885–1895. Prin limitarea la un set de date, Weber exclude posibilitatea unui studiu comparativ, deci studiul evoluției. După cunoştințele noastre de astăzi, nu s-ar fi putut începe nicio comparație dintre cele 3 serii statistice fără calcularea lui χ^2, pentru aflarea faptului dacă diferențele sunt semnificative sau nu!

3. Meseriaşii catolici arată o puternică tendință de a rămâne la meşteşug, ei devin de obicei meşteri meşteşugari, în timp ce colegii lor protestanți manifestă tendința de a se angaja în întreprinderile industriale.

Faptele însumate sub aceste 3 puncte reprezintă esența unui complex de fenomene care se poate formula în felul următor: protestanții sunt legați mai puternic de structurile sistemului capitalist decât catolicii. Care ar fi conexiunea cauzală care determină în esență această stare de fapte? Pentru a putea da un răspuns, Weber schițează în prealabil o amplă schemă ideațională care, privind natura ei, este, după părerea noastră, una aparținând filosofiei istoriei. Va trebui să urmărim atent legăturile cauzale, care reprezintă axul acestei deducții.

Trebuie să luăm în considerare, spune Weber, factorii istorici. Confesiunea nu este cauza fenomenelor economice, ci, mai degrabă, „într-o anumită măsură", consecința lor. Se pune întrebarea următoare: care este cauza faptului că tocmai economiceşte cele mai dezvoltate regiuni prezintă o afinitate deosebită față de revoluția religioasă? (Conform teoriei marxiste a istoriei, revoluțiile religioase nu sunt altceva decât revoluții sociale camuflate. Din acest punct de vedere deci, Weber nu ajunge la ideea reductibilității revoluțiilor religioase la revoluția socială, ci va persista s-o considerea pe cea dintâi ca pe un nex cauzal *sui generis* separat.)

Reforma nu a însemnat faptul că s-a lichidat puterea bisericii asupra vieții, ci mai degrabă schimbarea unei forme a puterii cu o altă formă. Cum este posibil ca în vremea aceea tocmai teritoriile cele mai dezvoltate din punct de vedere economic, şi în cadrul acestora, burghezia în ascensiune, nu numai că au acceptat noua tiranie puritană a reformei, ci şi au apărat-o cu un eroism nemaiîntâlnit după aceea în istoria burgheziei?

Referitor la faptul că la protestanți se constată o mai mare participare la procesul de înavuțire capitalistă, Weber remarcă 2 cauze: 1. protestanții au o poziție materială mai bună decât catolicii, din cauze istoriceşte determinate; 2. o spiritualitate specifică, dobândită în urma unei educații, care prin tradiționalismul casei părinteşti determină alegerea profesiei şi formarea în continuare a drumului de viață.

Proporția redusă a catolicilor în ceea ce priveşte participarea lor la viața modernă caracterizată prin acumularea capitalistă a averii este cu atât mai curioasă – spune Weber – cu cât contravine unei vechi experiențe, aceleia că unele

minorităţi religioase sau naţionale, care au fost supuse de către o majoritate guvernatoare, ajung pe drumul acumulării avuţiei tocmai datorită exilării lor voite sau forţate din puterea politică. Cei mai capabili membri ai acestei minorităţi vor căuta să-şi îndeplinească planurile lor numai în domeniul economic, fiind îndepărtaţi de la puterea politică. Acest proces se poate exemplifica foarte frumos prin comportarea polonezilor din Rusia şi Prusia Răsăriteană, nonconformiştii şi quakerii englezi şi exemplul clasic al evreilor.

Însă această tendinţă nu e caracteristică şi pentru catolici. Dimpotrivă: protestanţii fiind conducători sau supuşi, majoritari sau minoritari, ei totdeauna au manifestat o dispoziţie pentru raţionalismul economic, ceea ce la catolici nu se poate observa în asemenea măsură în niciuna dintre aceste posibilităţi. Ca atare deci, cauza efectivă a comportamentului economic deosebit nu trebuie căutată „în situaţia istorică-politică exterioară" a confesiunilor, ci „în caracteristicile lor interioare constante". Putem să constatăm că direcţia de deteminare a devenit diametral opusă unei presupoziţii anterioare. Concepţiile vagi ca „străinătatea de viaţă a catolicismului" sau „materialismul, bucuria de viaţă a protestantismului" nu ne ajută cu nimic, spune Weber, dar în următoarele propoziţii deja găsim o asemenea judecată aparţinând autorului, foarte vagă: „în general pietismul (o caracteristică atribuită catolicilor) se raliază cu simţul foarte dezvoltat al comerţului". Concluzia lui Weber, concluzie care încheie acest capitol: „Dacă vrem să găsim corespondenţe între anumite forme de manifestare ale spiritului protestant vechi şi anumite fenomene ale culturii moderne capitaliste, atunci ori pe placul ori împotriva placului nostru trebuie s-o găsim nu în aşa-zisa bucurie de viaţă contra ascetică sau în materialismul acestui spirit, ci dimpotrivă, în trăsătura sa religioasă –imanentă".

5. **REZOLVAREA PROBLEMEI**

Care ar fi această trăsătură imanentă-religioasă a protestantismului, care printr-o mediere va pregăti istoriceşte capitalismul, în aşa măsură încât instituţiile capitaliste nu vor fi altceva decât materializările acestui factor? Aceată trăsătură fundamentală după părerea lui Weber este o anumită asceză care se manifestă în conduita de viaţă (*Lebensführung*), asceză care nu este altceva decât un fel de raţionalism. Dar raţionalismul sub forma sa religioasă–ascetică nu va cauza direct apariţia instituţiilor capitaliste, va acţiona printr-un mediator. Acest mediator este spiritul capitalismului. Trebuie să precizăm că deducţia sub această formă concentrată nu apare decât în finalul capitolului al doilea. Dar capitolul II – *Dezvoltarea concepţiei spiritului capital*ismului – nu este comprehensibil fără ea, ceea ce intuitiv nu duce la presupunerea că ea este un postulat imanent care se află la baza întregii construcţii ideatice.

Cum defineşte Weber conceptul de „spirit al capitalismului?"

Spiritul capitalismului este un concept istoric. Acest fapt înseamnă că nu poate fi definit formal-logic prin indicarea genului proxim şi al diferenţei specifice, ci trebuie construit pas cu pas din componentele sale particulare abstrase din realitatea istorică. Urmând această cale, Weber defineşte capitalismul ca un etos: „regulile de viaţă moraliceşte colorate ale gentlemanului capabil de credit". Cu această definiţie nu depăşeşte cu nimic definiţia lui Locke, ci numai generalizează asupra întregii societăţi, ceea ce la Locke a fost caracteristic individului. Etica socială a culturii capitaliste – continuă Weber – poate fi definită într-un anumit sens prin *datoria vocaţiei*, concept foarte răspândit astăzi, însă care nu e deloc de la sine comprehensibil. Aceasta înseamnă că individul trebuie să simtă conştiinţa datoriei – şi o simte efectiv – faţă de conţinutul acţiunii sale vocaţionale din orice ar consta aceasta, fie valorificarea forţei sale de muncă, fie valorificarea capitalului său. Aceasta înseamnă că Weber deduce esenţa relaţiei capitaliste de producţie din datoria de vocaţie, caracteristica generală atât a muncitorului –care îşi vinde integral forţa sa de muncă capitalistului, care plăteşte contravaloarea unei părţi a acestei forţe de muncă, pe baza proprietăţii private asupra capitalului necesar procesului de producţie –, cât şi a capitalistului.

Însă postulând conceptul de datoria vocaţiei, care este o caracteristică generală pentru toţi indivizii societăţii capitaliste, Weber nu poate explica diferenţierea producătorilor în muncitori pe de o parte şi capitalişti pe de altă parte. Pentru înlăturarea acestei greutăţi, el introduce conceptul de *selecţie economică*. Capitalismul de astăzi, care deja domină viaţa economică – spune Weber – şi-a făurit subiecţii economici necesari prin selecţia economică. Weber recunoaşte însă insuficienţa epistemică a conceptului şi în continuare reintroduce conceptul cauzal de conduită de viaţă în felul următor: „modul conduitei de viaţă şi al concepţiei vocaţiei adaptat caracteristicilor capitalismului s-a putut selecţiona dintre celelalte moduri de conduită ce au existat în prealabil, şi nu din indivizi izolaţi." Acest mod nou – spiritul capitalismului, un stil de viaţă care apare sub aspectul unei etici normative – trebuie explicat printr-o reducere la etica protestantă. Acest stil nou de viaţă se va cristaliza prin confruntarea cu cele tradiţionale.

Ca prototip ideal al spiritului capitalismului şi pentu a da anumite elemente de conţinut, Weber indică normele ce se desprind dintr-un text al lui Benjamin Franklin (*Advice to a young tradesman*, 1748), din care ideile principale sunt de felul următor: „Timpul este ban", „Creditul este ban", „Banul este de natură fecundă", „Punctualitatea şi dreptatea îl ajută pe tânărul comerciant să progreseze" ş.a.m.d.

Mai reţinem prin cuvintele lui Weber ceea ce am numit postulat imanent al deducţiei: „Aşa se pare deci că dezvoltarea spiritului capitalist trebuie considerată ca o parte a progresului universal ca raţionalism şi că acest spirit poate fi deductibil din poziţia în principiu raţională faţă de problemele finale ale vieţii. În acest caz, protestantismul se va lua în vedere în măsura în care a fost un precursor al concepţiilor de viaţă pur raţionaliste. Însă istoria raţionalismului nu poate fi

caracterizată printr-un paralelism al dezvoltării fenomenelor din diferitele domenii ale vieţii." Spre regretul nostru, simplificarea expunerii weberiene şi reducerea ei la cele prezentate ne privează de cele mai interesante demonstraţii în ceea ce priveşte manifestarea raţionalismului la diferitele secte, precum şi detaliile comportamentelor lor economice specifice, de substanţa argumentelor weberiene. Însă, cum am mai semnalat, un asemenea demers se poate justifica, deoarece Weber a ataşat o parte a materialului de argumentaţie *a posteriori*.

6. STRUCTURA FORMALĂ A DEDUCŢIEI WEBERIENE

Dacă încercăm să desprindem din text conexiunile cauzale importante (semnalate de Weber şi implicit enunţate), ajungem la următoarea structură formală (săgeţile indică direcţia de determinare cauzală):

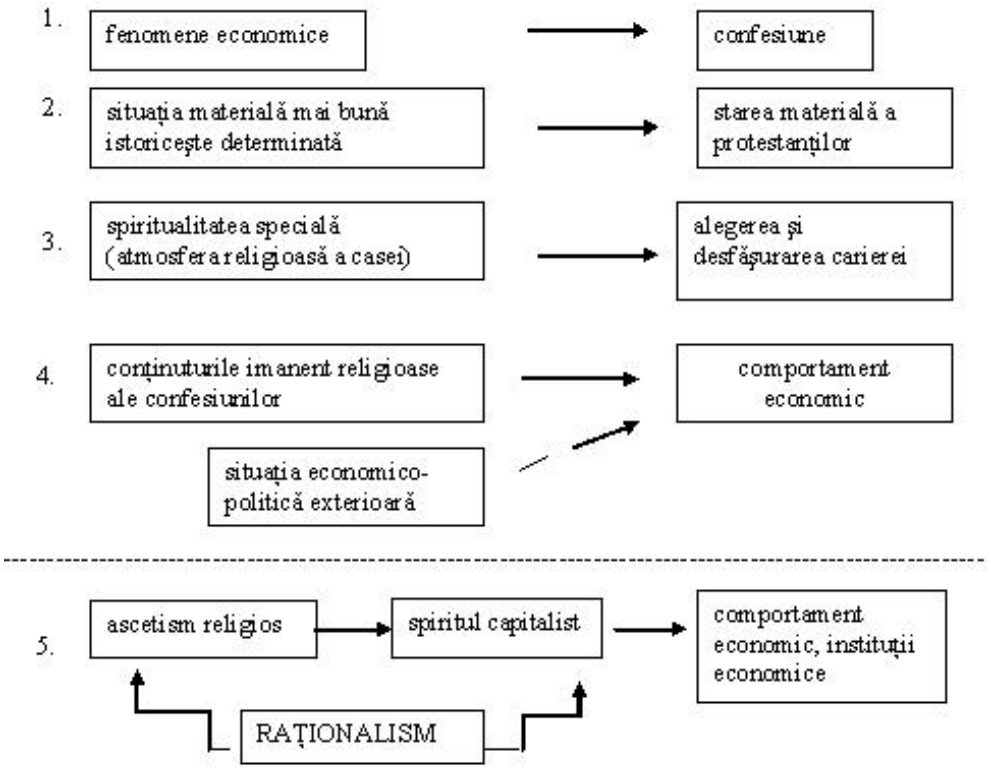

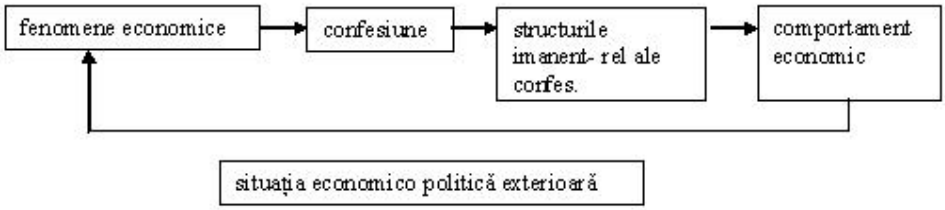

Se pare că 1 şi 2 sunt contradictorii. Însă după părerea noastră nu este aşa, ci este vorba de o descompunere arbitrară a unui proces dialectic. Unind 1 şi 4 obţinem determinaţie linear-cauzală reală. Greşeala lui Weber constă în faptul că el exclude într-un mod nejustificat matricea

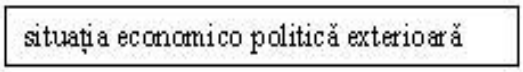

transformând astfel sistemul într-unul închis şi privând sistemul de posibilitatea dezvoltării. Dacă includem în sistem această matrice, lanţul devine deschis.

Ceea ce s-ar putea obiecta lui Weber la acest capitol este o unilaterală înţelegere a proceselor cauzale: *stricto sensu* el nu analizează decât legături cauzale binare-lineare şi în niciun caz nu recurge la schema cauzelor multiple sau efectelor multiple ale aceleiaşi cauze. Astfel nici nu apare posibilitatea ca două fenomene între care se presupune o legătură cauzală să poată fi amândouă efectele unei a treia cauze.